

POMOGÁTS BÉLA
A kolozsvári Napkelet (1920 – 1922)

A húszas évek elején, a trianoni kényszerhelyzetben kialakult magyar kisebbségi irodalmak általában két forrásból táplálkoztak és kettős orientációt képviseltek. Jelen voltak a már korábban indult, vagy éppen a kisebbségi helyzet szorításában induló írók, mintegy a regionális hagyományok folytatóiként, és jelen voltak azok a polgári radikális és más baloldali írók, újságírók, akik az 1918 – 1919-es forradalmak bukása után mint politikai emigránsok telepedtek le az utódállamok területén. A regionális hagyományok és az emigránsok által képviselt eszmék eleinte szemben álltak egymással, voltak is viták az „öshonosok” és az ideiglenesen vagy véglegesen betelepülők között. Néhány esztendő leforgása alatt, az irodalomalapítás lázában és felelősségtudata következtében mégis sikerült egybeötvözni a hagyományos és a kívülről behozott szemléletet, s valóban éppen a „reionalisták” és az „emigránsok” eszméinek, gondolkodásának szintézise vagy éppen kompromisszuma hozta létre azokat az ideológiákat, amelyeket a magyar kisebbségi irodalmak követtek a két világháború között. Ezek a kisebbségi ideológiák, Erdély esetében a transzilvánizmus, maguk is olyan hagyományt alkotnak, amely azóta is a szomszédos országok magyar kultúrájának fontos tényezője maradt.

Az erdélyi magyar irodalom intézményrendszerének és ideológiájának kialakításában is együttesen: egymással megküzdve, majd összefogva vettek részt azok az írók, akik a kisebbségi sors szorításában kívánták megszólaltatni az erdélyi magyarság tapasztalatait és törekvéseit, és azok, akiket a politikai viharok sodortak vissza Erdélybe. A Kolozsváron 1919 tavaszától ismét megjelenő *Erdélyi Szemle* és az 1920-ban indult *Pásztortűz*, valamint a marosvásárhelyi *Zord Idő* inkább az erdélyi indulású és regionális hagyományokat képviselő írók, a nagyvárad *Magyar Szó* és *Tavasza*, a rövid életű temesvári *Szemle*, valamint az aradi *Periszkóp*, *Géniusz* és *Új Géniusz* című folyóiratok inkább a Magyarországról érkező, a modern irodalomnak, esetenként az avantgarde-nak elkötelezett írástudók fórumai voltak. Habár voltak „átfedések” az irodalmi programok és az írói táborok között, a *Zord Idő* szerkesztője, Osvát Kálmán például a magyar fővárosból került Marosvásárhelyre, a *Magyar Szót* szerkesztő Tabéry Géza viszont a nagyvárad *Magyar Szó* szerkesztője volt.

Ezek közé a korai folyóiratok közé tartozott a Kolozsvárott 1920. szeptember 15-én indult *Napkelet* című, havonta két alkalommal megjelent folyóirat is. Háttérben az 1918 decemberében, Kolozsvár román megszállásának előestéjén indult *Keleti Újság*, illetve a Ferenczy Gyula és Farkas Mózes irányításával működő Lapkiadó Részvénytársaság állott. A *Keleti Újság* csakhamar Erdély, sőt a román csapatok által megszállt Tiszántúl legnépszerűbb napilapja lett, következésképp kiadója anyagilag megerősödött, és a több felől is érkező írói kívánság nyomán a szerkesztőség elhatározta, hogy irodalmi folyóiratot alapít. A folyóirat főszerkesztője a liberális politikus Paál Árpád, néhány éve még az önálló „Székely Köztársaság” szervezője, akit a bevonuló román hadsereg hadbírótság elé állított, és tizenhat hónapon át fogságban tartott, társszerkesztői Kádár Imre, Budapestről menekült baloldali újságíró és Ligeti Ernő, a *Nagyvárad* *Napló* korábbi szerkesztője, segédszerkesztője pedig Szentimrei Jenő, egykor ludovikás katonatiszt, az impériumváltozás után író, újságíró lett. Valamennyien tagjai voltak a *Keleti Újság* szerkesztőségének is. Később az ugyancsak budapesti baloldali emigráns: Barta Lajos kapott vezető szerepet, akinek neve ugyan nem szerepelt a címlapon, 1921 februárjától mindazonáltal a folyóirat tényleges szerkesztője lett. A folyóirat főmunkatársakként a következők nevét nyomatta ki: Bárd Oszkár, Janovits Jenő, Kós Károly, Nagy Dániel, Nyíró József, Szombati Szabó István, Tábéry Géza, Zsolt Béla. Ez a névsor is azt igazolja, hogy a folyóirat arra törekedett, hogy átfogó módon képviselje az erdélyi magyar irodalmat, és különféle irányzatok képviselőinek adjon teret.

Az új folyóirat liberális szellemben indult, egymástól eltérő irodalmi irányzatokat kívánt megszólaltatni, semmiben sem kívánta korlátozni az írói szándékokat és törekvéseket. Ezt a szellemisséget hirdette meg a borítóra nyomtatott szerkesztőségi „ars poetica” is: „A *Napkelet* a szabad kutatás s a különböző irodalmi irányok és világnézetek szabad fóruma. Nem alkalmaz lelkiismereti kényszert senkivel szemben, s minden irányt szóhoz enged, ha becsületes álláspontot fejez ki, és önmagának mértékével mérve értéket jelent.” Hasonló szellemben szólalt meg Paál Árpád szerkesztői beköszöntője, az első szám élére helyezett *És fölkel a nap* című írás, amely az erdélyi szabadelvűség hagyományainak folytatásában jelölte meg az új folyóirat hivatását. Szentimrei Jenő *Futó tekintet—hátra* című, ugyancsak beköszöntőként közölt írása Ady Endre szellemisségének követését ígérte, Kádár Imre *A harmadik út* című tanulmánya pedig abban látta a folyóirat feladatát, hogy a bolsevizmust és a konzervatív restaurációt, a forradalmat és az ellenforradalmat egyaránt elutasítva, pártokon, osztályokon és határokon felülemelkedve végezzen kulturális építőmunkát a Romániában élő magyarság javára. Ligeti Ernő az erdélyi magyar irodalom küzdelmes élettörténetét áttekintő, későbbi *Súly alatt a pálma* című könyvében ugyancsak úgy ítélte meg, hogy a *Napkelet* szabadelvű, progresszív szellemben és a szemléleti eklekticizmus keretében kívánta összefogni az erdélyi magyar alkotó erőket:

„a haladó szellemű magyarságnak kívánt a lapja lenni, de ugyanakkor megkísérelte, hogy a széthúzó kisebbségi magyar társadalomban, legalább a szellemi síkon hozzon össze különböző szemléletű egyéniségeket. Eklektikus volt a szónak legnemesebb értelmzésében. Ezzel a törekvésével mindenestre új hangot ütött meg.”

A kolozsvári folyóirat tevékenysége arra az időre esett, midőn az erdélyi magyar szellemi és politikai életben még szenvedélyes viták zajlottak arról, hogy a kisebbségi sorsba szorított magyarság pusztán a nagypolitika passzív szemlélője maradjon-e, avagy cselekvő módon vegyen részt a romániai politikai életben, következésképp saját sorsának alakításában. A passzivitás: a 19. századtól örökölt hagyományos „passzív rezisztencia” hívei arra hivatkoztak, hogy az erdélyi magyarság semmiképpen se adja annak jelét, hogy belenyugodott a megkérdése nélkül foganatosított területi döntésekbe, és mindenképpen várja meg a párizsi békekonferencia határozatait. Ez a politika érvényesült az impériumváltozás első másfél esztendejében; a trianoni szerződés aláírása és ratifikálása után mindazonáltal be kellett látni tarthatatlanságát. Ezután már, mint a politikai életben, például Bernády György marosvásárhelyi polgármester, Grandpierre Emil, egykori kolozsvári törvényszéki bíró, Gyárfás Elemér, korábban főispán vagy br. Jósika Samu, nemrég még a magyar főrendiház elnöke tevékenységében, mind a kulturális mozgalmakban, így Kós Károlynál, Paál Árpádnál, Szentimrei Jenőnél igen hangsúlyosan jelent meg a politikai aktivitás követelménye.

Ezt az időszakot, tovább már nem halasztható követelményt képviselte a *Napkelet* is, midőn arra szólította fel az erdélyi magyarságot, hogy lépjen a cselekvés útjára, és hozza létre a maga politikai, társadalmi és kulturális intézményeit. Ez a cselekvő magatartás nem kívánt „belterjes” módon csupán az erdélyi magyar létkérdések megoldására összpontosítani, az egyetemes szellemi áramlatok között is meg akarta keresni a maga lehetőségeit. Paál Árpád már említett *És fölkel a nap* című szerkesztői bevezetője arra hivatkozott, hogy a négy részre darabolt magyarságnak továbbra is európai küldetése van, és az erdélyi magyarságnak el kell helyezkednie a kultúra egyetemes törekvései között:

„Minekünk is részünk van a világ nagy életében, s bele kell öntenünk ebbe a nagy életbe a mi szétzaggatott életünknek minden színét, hogy más fajok és más nemzetek életszínei összességének színpompájában ismét egyesülni tudjon minden elszakadtság, és magasabb élettudattá emelkedjék minden fájdalom.”

A cselekvő erdélyi magyarság programját körvonalazza az az ankét, amelyet a *Napkelet* szerkesztői *Mi az igazi magyar irodalom?* címmel szerveztek a lap első évfolyamában. Erre a körkérdésre összesen huszonegy válasz érkezett, és ez kétségtelenül az ankét iránt megnyilvánuló érdeklődést tanúsítja. A válaszadók között tudósok, írók, újságírók voltak, a többi között Bartalis János, Endre Károly, Erdélyi Viktor, ifj. Halász Gyula, azaz Brassai, Marót Károly, kolozsvári, majd szegedi egyetemi tanár, Márki Sándor történettudós, Nagy Dániel író, Sándor József politikus, később bukaresti parlamenti képviselő, Sipos Do-

mokos, Tompa László és Walter Gyula, a *Pásztortűz* szerkesztője. Az ankét során Szentimrei Jenő, a *Napkelet* szerkesztője fogalmazta meg azt a programot, amely nem sokkal ezután a kialakuló transzilvánista irodalom vezető eszméje lett:

„A hagyományainál fogvást kevésbé türelmetlen, elfogultságok, egyoldalúságok mételeyétől mentesebb Erdélyt akartuk megkérdezni: *vallja-e a múltját a jövőjében is?* Vállalja-e, mikor szükség van rá, mint vállalta ilyenkor mindig a felülemelkedést a szenvedélyeken, a kicsinyességen, az elfogultságokon ott, ahol a maga életének újjáteremtéséről van szó? Vállalja-e abban a pillanatban, mikor minden kérdésben a nyílt színvallás életbe vág, a fajta kulturális továbbélése érdekében?”

Szentimrei a transzilvánista ideológiát, a helikoni irodalom által képviselt „erdélyi gondolatot” kezdeményezte a *Napkelet*be írott tanulmányaiban, így az 1921-ben megjelent *Transzilvánizmus az irodalomban* című tanulmányában, amely a *Pásztortűz*ben nemsokára megindult irodalmi viták mellett, sőt azokat megelőzve az irodalmi „erdélyiség” fogalmának tisztázását kísérelte meg.

A *Mi az igazi magyar irodalom?* kérdése nyomán megrendezett ankét a születő erdélyi magyar irodalom, egyáltalán a kisebbségi lét következményeivel küzdő erdélyi magyarság önismeretének és öntudatának megalapozásához járult hozzá. Hasonló feladatot vállaltak a *Napkelet* által rendezett további ankétok is, így az 1921-ben szervezett *Kultúrák közössége* jeligét választó ankét, amely az erdélyi irodalmak, különösen a magyar és a román kölcsönös megismerkedésének és közeledésének fontosságára hívta fel a figyelmet, az 1922-ben rendezett *Mit kell tennünk erdélyieknek 1922-ben?* című ankét, amely az erdélyi magyar társadalom megújításának lehetőségeit körvonalazta, és az az 1921-ben meghirdetett ankét, amely a kisebbségi autonómiák rendszerének ügyében kért véleményeket — ez az igen érdekesnek látszó felhívás azonban, sajnos, visszahangtalan maradt.

Szentimrei Jenő a *Mi az igazi magyar irodalom?* kérdésre válaszolva a kolozsvári folyóirat kettős feladatáról beszélt: „ügyszólván minden irodalompolitika mellőzésével: *írókat nevelni és közönséget nevelni az írók számára*”. A *Napkelet* szerkesztősége ennek a kettős programnak a jegyében toborozta munkatársait, elsősorban a születő erdélyi magyar irodalom alkotó egyéniségei közül, így került a folyóirat munkatársai közé szinte mindenki — Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Berde Mária, Bartalis János, Bárd Oszkár, Endre Károly, Kós Károly, Nyíró József, Makkai Sándor, Tabéry Géza, Nagy Dániel, Zsolt Béla, Ligeti Ernő, Gyallay Domokos —, aki 1918 után Erdélyben írói tekintélyt szerzett. De szerepet kaptak magyarországi, és a nyugati emigrációban élő írók is, így a többi között Babits Mihály, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Erdélyi József, illetve Jászi Oszkár, Hatvany Lajos, Balázs Béla, Déry Tibor, Németh Andor és Márai Sándor. Teret adott a folyóirat az erdélyi román íróknak is, különösen Ady egykori barátja, a kolozsvári Emil Isac szerepelt sűrűn a *Napkelet*ben. Az irodalmi táborgyűjtés szándékát szolgálták azok a költői és prózaírói pályázatok, amelyeket a szerkesztőség, a *Keleti Újsággal*

együttesen több alkalommal is meghirdetett. E pályázatokon tűnt fel Nyirő József, Nagy Dániel, Bartalis János, Tompa László, illetve a fiatal Gulácsy Irén, akinek *Förgeteg* című első regénye a folyóirat 1921-es regénypályázatának nyertese lett.

A közönségtoborzás és -nevelés ügyét szolgálták a *Napkelet* Erdély-szerte megrendezett írói estjei, illetve kolozsvári irodalmi teadélutánjai. Ilyen írói estekre került sor Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Nagybányán, Temesváron, Aradon, Dicsőszentmártonban, Nagykárolyban és Szatmárnémetiben. A találkozókon a folyóirat írógárdájának képviselői: Paál Árpád, Ligeti Ernő, Kádár Imre, Janovics Jenő, Endre Károly, Berde Mária és Sipos Domokos mellett felléptek a kolozsvári magyar színház népszerű művészei is: a többi között Laczkó Aranka, Szengyörgyi István, Táray Ferenc és Nagy Gyula. Ugyancsak az irodalmi élet kibontakozását kívánta szolgálni a *Napkelet* rövidletű könyvkiadói vállalkozása is, amely Szentimrei Jenő *Mikroszkóp* című karcolat-kötetét, Bárd Oszkár *Silvio lovag* című drámáját, Kádár Imre *Az idegen katona* című vígjátékát, Ligeti Ernő *Belvedere* című regényét és *Erdély vallatása* című politikai portrészoroztatát, valamint Balázs Béla *Isten tenyerén* című regényét jelentette meg.

A *Napkelet* az erdélyi irodalom összefogásának köszönhette létét, és akkor szűnt meg, midőn ez az összefogás egy időre felbomlott, és az erdélyi regionalizmus képviselői, valamint az anyaországból beköltözött írók átmenetileg szembekerültek egymással. A nézeteltérések igazából a *Keleti Újság* szerkesztőségén belül bontakoztak ki. Kós Károly 1921 júniusában Bánffyhunyadon megalakította az Erdélyi Magyar Néppárt elnevezésű politikai szervezetet, amely az erdélyi magyarság népi erőit kívánta táborba gyűjteni. Az új pártnak lapra lett volna szüksége, a *Keleti Újság* mögött álló Lapkiadó Részvénytársaság azonban nem vállalta a tervezett orgánum megjelenítését. Ezért Kós Károly, Nyirő József, Paál Árpád, Szentimrei Jenő és Zágoni István kivált a *Keleti Újság* köréből, létrehozta a Kaláka nevű betéti társaságot, és Benedek Elek, valamint Kós Károly szerkesztésében megindította a *Vasárnap* (későbbi nevén *Vasárnapi Újság*) című hetilapot. A Lapkiadó Részvénytársaság vezetői időközben, Kós Károlyék határozott tiltakozása ellenére, a román liberális párt irányába kezdtek tájékozódni, és ebben Kádár Imre közreműködésével a *Napkelet* is követte őket. 1922 második felében a *Keleti Újság* szerkesztését egy időre (a román hatóságok által történt kiutasításáig) a Bécsből Kolozsvárra érkezett Ignotus vette át. Ő azonban már pénzügyi veszteségeket örökölt, s a helyzet rendezése érdekében a *Keleti Újság* délutáni lapjaként megjelenő *5 Órai Újsággal* együtt 1922. szeptember 1-jével felszámolta a belső szerkesztési válságokkal küszködő *Napkeletet* is.

A kolozsvári folyóirat így egyike lett az erdélyi magyar irodalmi intézmények létrehozásáért folytatott küzdelem állomásainak. Munkáját részben az irodalmi modernizmus és a szellemi baloldal más fórumai, mindenekelött az 1926-ban

Dienes László szerkesztésében megindult *Korunk*, részben az erdélyi irodalom egységének megteremtésére törekvő, az „erdélyi gondolatot” képviselő *Erdélyi Helikon* folytatta tovább. Legfontosabb szellemi öröksége minden bizonnyal abban van, hogy egyeztetni tudott a különféle, egymással is vitában álló, irodalmi és világnézeti áramlatok között, és össze tudta fogni a sokféle irányból érkező erdélyi írók táborát. Jelentőségét alighanem Tabéry Géza fogalmazta meg 1930-ban közreadott *Emlékkönyv* című visszatekintésében: a *Napkelet* „az a határmezsgye, amelyen túl az Erdélyben megnyilvánuló, innen pedig a ki-mondottan erdélyi irodalmat találhatja meg visszatekintő kereső.”

Irodalom

SZENTIMREI Jenő: *Beszámoló a Napkelet első esztendejéről* = *Napkelet* 1921. II. 1214–1216.

TABÉRY Géza: *Emlékkönyv*. Kolozsvár, 1930.

LIGETI Ernő: *Súly alatt a pálma*. Kolozsvár, é. n.

SZENTIMREI Jenő: *A nagy Napkeletről és a kicsi Vasárnapról* = *Igaz Szó* 1957. 7. 52–70.

SZABÓ György: *A kolozsvári Napkelet külföldi irodalmi anyaga* = *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 1965. 1. 51–60.

MÓZES Huba: *Irodalom és művelődés a Napkelet spektrumában*. In: *Forrása rég fakadt...* Tanulmányok, dokumentumok. Bukarest, 1985. Kriterion kiadó.

POMOGÁTS BÉLA

La revue *Napkelet* de Kolozsvár (1920–1922)

L'étude s'occupe des circonstances du début, de l'activité et du rôle dans la vie spirituelle de la Transylvanie d'après le Traité de Trianon de la revue *Napkelet* (Orient), fondée le 15 septembre 1920 à Kolozsvár, paraissant deux fois par mois. Cette revue fut lancée par *Keleti Újság* (Journal d'Est) et par la Société Anonyme de Journaux de Kolozsvár fonctionnant sous la direction de Gyula Ferenczy et Mózes Farkas. Son rédacteur en chef était Árpád Paál, un politicien libéral qui fut traduit devant un tribunal militaire par l'armée roumaine. Les rédacteurs associés de *Napkelet* étaient Imre Kádár, journaliste de gauche, réfugié de Budapest et Ernő Ligeti, l'ancien rédacteur de *Nagyvárad* (*Napló* (Journal de Nagyvárad)). Plus tard ce fut Lajos Barta, également un émigré de gauche qui reçut un rôle dirigeant dans la rédaction. Cette revue voulait représenter les diverses tendances de la littérature de Transylvanie. Elle essayait de tirer les Hongrois de Transylvanie de la passivité et de les mener sur la route de l'action. Les enquêtes organisées par la revue contribuaient à la fondation de la connaissance de soi-même et de la conscience des Hongrois de Transylvanie. La plupart des écrivains considérables de Transylvanie appartenaient aux collaborateurs de la revue, mais les écrivains de Hongrie et ceux vivant dans l'émigration d'ouest recevaient, eux aussi, un rôle important dans la revue. Par ses soirées d'écrivains, la revue *Napkelet* servait la cause de l'éducation du public. Son activité fut continuée en partie par la revue *Korunk* (Notre Époque) et en partie par *Erdélyi Helikon* (Hélicon de Transylvanie).